

M. Smolak

Formy zwalczania procederu prania brudnych pieniędzy

Wstęp

Pojawienie się na rynku finansowym ogromnych kwot pieniężnych uzyskiwanych z nielegalnych źródeł, rozwój zorganizowanych grup przestępczych, a także usprawnienie technologii informatycznych sprawiają, że proceder prania pieniędzy coraz częściej staje się obiektem zainteresowania rządów państw całego świata i organizacji międzynarodowych. W związku z tym istnieje konieczność prowadzenia ciągłych badań nad usprawnianiem systemów zwalczania tego procederu i potrzeba poznawania nowych metod prania pieniędzy. Jest to o tyle istotne, że zorganizowane grupy przestępcze, legalizując własne dochody uzyskane z nielegalnych źródeł, prowadzą działania destrukcyjne dla gospodarek państw. Proceder obejmuje swoim zasięgiem właściwie cały świat, a grupy przestępcze nauczyły się wykorzystywać pojawiające się coraz częściej i z coraz większym natężeniem zjawiska kryzysowe, które dotyczą praktycznie każdego obszaru życia gospodarczego.

Wielopłaszczyznowa problematyka zwalczania przestępczości zorganizowanej, gospodarczej czy bankowej przez długi czas była domeną organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości na podstawie obowiązującego systemu prawnego. Od 2001 r. jednak zwalczanie tego jednego z najbardziej wyrafinowanych przestępstw finansowych, jakim jest pranie brudnych pieniędzy, dzięki przepisom karnym, nowej regulacji prawnej i powołaniu polskiej jednostki analityki finansowej stało się ważnym zadaniem wielu obowiązanych ustawowo instytucji. Oprócz regulacji ustawowych niezmiernie istotnym narzędziem zwalczania omawianego ogniwa przestępczości zorganizowanej są wewnętrzne procedury instytucji obowiązanych, co szczególnie dotyczy banków. Istotną rolę w zwalczaniu procederu pełnią organizacje międzynarodowe, zwłaszcza Grupa Specjalna ds. Przeciwdziałania Praniu Pieniędzy (Financial Action Task Force – FATF), a także standardy wprowadzane przez Unię Europejską.

Zwalczanie prania brudnych pieniędzy ma ogromne znaczenie ze względu na olbrzymi i jednoznacznie negatywny wpływ tego przestępstwa na ekonomię państw świata. Barrierami rozwojowymi dla gospodarek państwowych są stale rosnące w siłę zorganizowane grupy przestępcze, dla których pranie brudnych pieniędzy jest integralnym elementem funkcjonowania. Walka z tym destrukcyjnym zjawiskiem oznacza ograniczenie dopływu zalegalizowanych środków finansowych do grup przestępczych i zminimalizowanie ich wpływu na życie gospodarcze i polityczne w poszczególnych państwach. I to właśnie dlatego analiza i poznanie tego zjawiska są tak istotne w dzisiejszych czasach.

Kluczowym elementem przeciwdziałania praniu pieniędzy jest rozpoznawanie i typowanie transakcji podejrzanych, a jednym z narzędzi służących temu celowi jest prowadzenie rejestru transakcji powyżej 15 000 EUR i identyfikowanie klientów banków oraz innych instytucji finansowych. Tego typu działania zmierzające do zapobiegania praniu pieniędzy wymagają dużego doświadczenia, kompetencji i zróżnicowanej wiedzy z zakresu różnorodnych nauk prawnych. Spełnienie powyższych wymagań może doprowadzić do stworzenia spełniającego międzynarodowe standardy systemu walki z praniem pieniędzy. W ostatnich czasach posiadanie takiego systemu stało się jednym

z fundamentalnych wymogów bezpieczeństwa obrotu finansowego w każdym państwie. Stworzenie efektywnego systemu tego typu przysparza jednak wielu problemów i wymaga wzmoczonej pracy zarówno ustawodawcy, organów ścigania, jak i podmiotów narażonych na ich wykorzystanie jako pralni pieniędzy.

Pranie brudnych pieniędzy a gospodarka państwowa

Proceder prania brudnych pieniędzy wywołuje znaczące skutki gospodarcze w odniesieniu zarówno do gospodarki światowej, jak i gospodarek poszczególnych krajów czy regionów. W tym miejscu należy jednak nadmienić, że jednoznaczne określenie wpływu procederu prania pieniędzy na gospodarkę w skali makroekonomicznej jest bardzo utrudnione. W znacznej mierze wynika to z faktu braku rzetelnych danych odnoszących się do zjawiska prania pieniędzy w skali makroekonomicznej. Ponadto P.J. Quirk i V. Tanzi w swoich badaniach¹ zaznaczają, że wpływ prania pieniędzy na gospodarkę nie został jednoznacznie udowodniony. Tylko niektóre z nich zostały wyróżnione jedynie w teorii, lecz warto zauważyć, że większość z tych skutków ma swoje teoretyczne uzasadnienie.

Wspomniany P.J. Quirk w swoich badaniach ekonomicznych starał się określić związek przyczynowo-skutkowy między praniem brudnych pieniędzy a stopą wzrostu PKB. Stwierdził on, że jest to współzależność negatywna, co oznacza, że im większy jest stopień procederu prania brudnych pieniędzy w państwie, tym mniejsza jest wartość PKB². Do podobnych ustaleń dochodzi B. Barlett twierdząc, że pranie pieniędzy prowadzi do wolniejszego wzrostu gospodarczego wskutek nasilenia się przestępczości i zmniejszenia kosztu przestępstwa³. Oznacza to, że w razie liberalnych regulacji odnośnie do prania pieniędzy, im tańszy i łatwiejszy jest proceder, tym bardziej aktywna i produktywna będzie działalność przestępcy zmierzającego do maksymalizacji swoich zysków.

Zgodnie z różnorodnymi wynikami badań szacuje się, że wartość wypranych pieniędzy może dochodzić w skali roku nawet do 5 proc. światowego PKB. Rozwój podziemnej gospodarki natomiast może sięgać 2–11 proc. PKB Niemiec, 10–13 proc. PKB Japonii oraz 4–33 proc. PKB USA⁴. Przykład Australii uwydatnia wpływ procederu prania pieniędzy na gospodarkę. Szacowana wartość wypranych pieniędzy w tym kraju w 1995 r. wynosi ok. 5–10 mld AUD. Wynikiem wyprania tej kwoty byłoby zmniejszenie wartości produkcji o 5,6–13,3 mld AUD, ponadto spadek dochodu narodowego od 3 do 6 mld AUD, a także strata od 125 tys. do 250 tys. miejsc pracy. Straty te stanowiłyby od 1,1 do 2,2 proc. PKB Australii⁵.

Biuro ONZ ds. Narkotyków i Przestępczości (UNODC) 25 października 2011 r. w Maroku opublikowało raport związany z praniem brudnych pieniędzy. Z dokumentu wynika, że w 2009 r. na świecie wyprano kwotę ok. 1,6 biliona USD, co stanowi blisko 3 proc. światowego PKB. Przedstawiciel UNODC Jurij Fiedotow w październiku

¹ Wybrane badania P.J. Quirka i V. Taniego zostały opublikowane w *Makroeconomic Implications of Money Laundering*, IMF Working Paper, Monetary and Exchange Affairs Department w maju i czerwcu 1996 r.

² J.W. Wójcik, *Przeciwdziałanie praniu pieniędzy*, Kraków 2004, Zakamycze, s. 67.

³ B. Arlett, *The Negative Effects of Money Laundering on Economic Development*, International Economic Group, May 2002, s. 4, 7, 24.

⁴ J. Grzywacz, *Pranie pieniędzy. Metody, raje podatkowe, zwalczanie*, Warszawa 2011, Szkoła Główna Handlowa, s. 111; P.J. Quirk, *Money Laundering: Muddying the Macroeconomy*, „Finance & Development”, March 1997, s. 8.

⁵ J. Grzywacz, *Pranie pieniędzy. Metody...*, s. 117.

2011 r. podczas Konferencji Państw Stron Konwencji ONZ przeciwko korupcji w Marakeszu przyznał, że wskaźnik przechwytywania nielegalnych środków na świecie pozostaje bardzo niski i wynosi obecnie poniżej 1 proc. całej sumy. Ponadto z raportu UNODC wynika, że proceder prania brudnych pieniędzy przyczynia się m.in. do wzrostu poziomu korupcji, a także działalności grup terrorystycznych. Legalna działalność gospodarcza i inwestycje zagraniczne ulegają zakłóceniu, a spowolnieniu poddaje się ogólnie pojęty rozwój⁶.

Proceder prania brudnych pieniędzy wpływa na gospodarkę w sposób destabilizujący, gdyż powoduje następujące konsekwencje⁷:

- zakłócenie systemu finansowego, dewizowego, podatkowego i walutowego państwa, a także zaburzenie mechanizmów rynkowych, które określają parametry rynkowe,
- wzrost poziomu korupcji w państwie,
- naruszenie zasad uczciwej konkurencji gospodarczej,
- sprzyjanie rozwojowi przestępczości zorganizowanej i przejęcie kontroli nad niektórymi działami gospodarki przez grupy przestępczości zorganizowanej.

Zakłócenie systemu finansowego państwa przejawia się w możliwości popełnienia błędów w polityce pieniężnej i fiskalnej, co jest bezpośrednio spowodowane zniekształconymi parametrami makroekonomicznymi. Zniekształcenie tychże parametrów następuje na skutek negatywnego wpływu procederu prania brudnych pieniędzy na gospodarkę państwa. Dochodzi również do nieoczekiwanych zmian w popycie globalnym na pieniądź, a poprzez międzynarodowe transfery dużych sum pieniężnych występują niestabilności kursów dewizowych i stóp procentowych. Zaburzenia systemu podatkowego ujawniają się na skutek nieodpowiedniego poboru podatków, co jest skutkiem niewłaściwego zadeklarowania dochodów przez określone instytucje czy przedsiębiorstwa. Te ostatnie zaburzenia mogą w poważny sposób wiązać się z niewłaściwą polityką inwestycyjną państwa, a także nietrafną alokacją wydatków publicznych. Ponadto skutkiem prania brudnych pieniędzy może być niestabilność systemu monetarnego, a także kryzysy systemowe poprzez powstawanie i utrzymywanie się niezrównoważonej bazy pasywów i wadliwej struktury aktywów w poszczególnych instytucjach finansowych.

Destabilizacja rynku prowadzi do istotnych zakłóceń cen wielu dóbr, towarów, usług, a także nieruchomości. To właśnie nieruchomości, oprócz dzieł sztuki, antyków i biżuterii należą do tzw. sterylnych inwestycji⁸. Organizacje przestępcze inwestują w tego typu operacje finansowe, by ukryć nielegalne pochodzenie zainwestowanych środków pieniężnych. Wdrażane inwestycje organizacji przestępczych nie przynoszą ze swej istoty dodatkowej produkcji dla gospodarki krajowej, tak więc w efekcie dochodzi do trwonienia środków produkcji. W Hiszpanii doprowadziło to do wybudowania i wykupienia całych, nic nie wartych, nowych dzielnic w miastach. Skutkiem było załamanie całej branży budowlanej i nieruchomości w tym państwie⁹. Przy tym wielu biznesmenów, przedsiębiorców czy finansistów obawia się brać udział w du-

⁶ Organizacja Narodów Zjednoczonych, <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=40189> [dostęp: 25 X 2011].

⁷ J. Grzywacz, *Pranie pieniędzy. Metody...*, s. 114–124; Wybrane badania P.J. Quirka i V. Taniego...

⁸ J. Grzywacz, *Pranie pieniędzy. Metody...*, s. 117.

⁹ T. Schulte, *Pranie brudnych pieniędzy – zagrożenia dla państwa przedsiębiorstw i gospodarki – wysokie kary pieniężne oraz wymówienia umów o prowadzenie kont przez banki*, <http://berlin-adwokat.pl/publikacje.php> [dostęp: 30 XI 2011].

zych transakcjach, podejrzewając, że mogą być one związane z praniem pieniędzy. Wynikiem tych obaw może być ograniczenie dokonywania legalnych transakcji biznesowych.

Drugą grupę negatywnych skutków prania brudnych pieniędzy stanowi wzrost korupcji. Ażeby proceder mógł przebiegać w sposób niezakłócony, dochodzi do korumpowania pracowników administracji gospodarczej, samorządowej, a także personelu banków i innych instytucji finansowych. Ci ostatni, na zlecenie swoich klientów dopuszczających się procederu prania pieniędzy, nie typują transakcji podejrzanych, nie rejestrują kwot granicznych, ani też nie powiadamiają odpowiednich służb o podejrzanych transakcjach. Nadużycia skorumpowanego personelu banków i instytucji finansowych mogą narażać je na straty ze względu na podejmowanie przez personel nieuzasadnionych decyzji ekonomicznych.

Liczne badania przeprowadzane przez ONZ dowodzą, że wysoki poziom korupcji w państwie jest szkodliwy dla gospodarki krajowej, gdyż bardzo często jest związany z działalnością zorganizowanych grup przestępczych. Szczególnie zagrożony jest rozwój gospodarczy krajów rozwijających się, w których sektor małych i średnich przedsiębiorstw jest trzonem ekonomicznego rozwoju państwa. Zagrożenie to jest spowodowane dążeniem tego sektora do unikania płacenia podatków poprzez korupcję urzędników¹⁰.

Wspomniane powyżej małe i średnie przedsiębiorstwa są często wykorzystywane do prania brudnych pieniędzy. Na skutek tego są w stanie dysponować znacznymi, nielegalnymi funduszami, dzięki czemu mogą oferować tańsze produkty i korzystniejsze usługi niż ich konkurenci. Dochodzi wówczas do sytuacji, w której uczciwa konkurencja na rynku jest wręcz niemożliwa. Legalnie działające przedsiębiorstwa są wypierane przez te, w których dochodzi do procederu prania brudnych pieniędzy i które są kontrolowane przez zorganizowane grupy przestępcze. Jest to jeden z najpoważniejszych mikroekonomicznych skutków prania brudnych pieniędzy¹¹.

Ostatnią grupą negatywnych skutków procederu jest wspomniany rozwój przestępczości zorganizowanej, a także przejmowanie niektórych działów gospodarki przez grupy przestępcze. Wynikiem tego jest nakręcanie spirali przestępczej, poprzez rozwój handlu narkotykami i bronią, kradzieży i przemytu samochodów, fałszowania pieniędzy, wymuszania okupów itp. Nasileniu ulegają również inne negatywne zjawiska w szarej strefie gospodarczej, które mają bezpośredni związek z kumulowaniem się nieujawnionych zasobów finansowych. Wymownym przykładem tego jest Rosja, gdzie na skutek obowiązywania niejasnych i nieegzekwowanych przepisów bankowych dochodziło do przejmowania, a także zakładania instytucji finansowych przez grupy przestępcze. Co również istotne, po atakach 11 września 2001 r. na World Trade Center w USA eksperci FBI podkreślają związek między praniem brudnych pieniędzy a finansowaniem światowego terroryzmu¹².

Podsumowując, proceder prania brudnych pieniędzy nie jest dolegliwością wyłącznie jednego sektora gospodarki, następstwa tego procederu są bowiem wyczuwalne w mniejszym lub większym stopniu w całej gospodarce państwa. Równie dobrze może dotyczyć to systemu bankowego w całości, jak i poszczególnego przedsiębiorstwa prywatnego. Niemniej jednak wszystkie skutki procederu są niekorzystne dla gospodarki zarówno w znaczeniu makro-, jak i mikroekonomicznym. Pranie pieniędzy powoduje

¹⁰ J. Grzywacz, *Pranie pieniędzy. Metody...*, s. 120.

¹¹ Tamże, s. 123.

¹² J.W. Wójcik, *Przeciwdziałanie praniu pieniędzy...*, s. 69.

destabilizację, zahamowanie rozwoju, zmniejszenie wartości produkcji i poziomu zatrudnienia. Właśnie dlatego ogromnego znaczenia nabierają obecnie formy zwalczania tego procederu.

Należy również zauważyć, że bankierzy szwajcarscy, niemieccy czy też austriaccy odnotowywali znaczne zyski na tolerowaniu procederu prania brudnych pieniędzy w swoich bankach. Odbywało się to zwłaszcza poprzez anonimowe transakcje pieniężne i tajne rachunki bankowe. Warto nadmienić, że swojego czasu niemieckie lobby bankierów z powodzeniem powstrzymywało penalizację prania pieniędzy¹³.

Pranie brudnych pieniędzy w Polsce i na świecie

Nie ulega dziś wątpliwości to, że również Polska jest krajem wykorzystywanym w celu prania brudnych pieniędzy, zarówno tych napływających z zagranicy, jak i pochodzących z rodzimej przestępczości. Według specjalistów z organów ścigania zajmujących się rozpoznawaniem przestępczości zorganizowanej Polska jest istotnym obiektem zainteresowania międzynarodowych zorganizowanych grup przestępczych. Nielegalnych operacji finansowych dokonują w Polsce organizacje przestępcze pochodzące z Rosji, Włoch, Stanów Zjednoczonych, Chin, a także z Afryki czy też środkowo-zachodniej Europy¹⁴. Według W. Jasińskiego *terytorium Polski jest wykorzystywane w następujących szlakach przepływu brudnych pieniędzy*:

- Rosja – Polska – Rosja,
- Europa Zachodnia – Polska – Daleki Wschód,
- Daleki Wschód – Polska – Daleki Wschód¹⁵.

Znamiennym przypadkiem są zatrzymania członków międzynarodowej grupy przestępczej dokonane 1 września 2011 r. przez Agencję Bezpieczeństwa Wewnętrznego wspólnie z europejskimi służbami partnerskimi. Grupa zajmowała się nielegalnym transferem środków finansowych znacznej wartości z terytorium Europy, w tym Polski, do Chin i Wietnamu. Głównemu organizatorowi, obywatelowi Wietnamu, oraz pozostałym uczestnikom procederu przedstawiano zarzuty udziału w zorganizowanej grupie przestępczej i prania pieniędzy. Poprzez zatrzymania członków grupy został przerwany kanał transferu środków pieniężnych, którym wyprowadzono z Polski środki rzędu miliardów złotych¹⁶.

Zasadniczą przyczyną, dla których Polska jest wykorzystywana do prania pieniędzy, jest wciąż wzmożone zapotrzebowanie na inwestycje i związany z nimi kapitał zagraniczny. Według J.W. Wójcika Polska jest traktowana jako okno do świata młodej demokracji. Do tego istotne znaczenie ma również położenie geograficzne Polski w Europie na tzw. szlakach narkotykowych. W połączeniu z płynnością transportu i nieszczelnością granic ułatwia to zorganizowanie przerzutu osób i towarów przez granicę, szczególnie po wejściu Polski do strefy Schengen 21 grudnia 2007 r. Dodatkowymi przyczynami są powszechność obrotu gotówkowego w kraju, a także dostęp do wysoko

¹³ Tamże, s. 71.

¹⁴ J.W. Wójcik, *Pranie pieniędzy. Kryminologiczna ocena transakcji w procesie prania pieniędzy*, Warszawa 2002, Twigger, s. 39.

¹⁵ W. Jasiński, *Przeciw szarej strefie. Nowe zasady zapobiegania praniu pieniędzy*, Warszawa 2001, Poltex, s. 170.

¹⁶ Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, http://www.abw.gov.pl/portal/pl/8/759/ABW_w_ramach_sledztwa_prowadzonego_pod_nadzorem_Prokuratury_Apelacyjnej_w_Warsza.html [dostęp: 5 IX 2011].

wykwalifikowanej kadry doradczej. Obecnie zorganizowane grupy przestępcze sięgają po pomoc doradców z zakresu prawa, finansów i ekonomii, co w znacznym stopniu ułatwia zdobycie wartościowych informacji, w tym także na temat omijania prawa i wykorzystywania istniejących w nim luk prawnych¹⁷. W związku z powyższym grupy przestępcze analizują polski system prawny, procedury finansowo-bankowe oraz chłonność wyznaczonych gałęzi gospodarki z punktu widzenia realizacji swoich zamierzeń¹⁸.

Obecna sytuacja społeczno-gospodarcza w Polsce skutkuje nasileniem czynników ekonomicznych sprzyjających praniu pieniędzy z racji na¹⁹:

- otwarcie się systemu finansowego Polski na szeroką współpracę międzynarodową,
- napływ kapitału z zagranicy, w tym także kapitału brudnego i spekulacyjnego,
- pełna wymiennialność złotówki,
- intensywny rozwój systemu bankowego, szczególnie nasilenie się konkurencji skutkujące obniżeniem poziomu bezpieczeństwa klientów,
- globalizacja rynku finansowego połączona z rozwojem zaawansowanych technologii finansowych, co powoduje obrót znacznymi środkami pieniężnymi,
- rozwój operacji giełdowych i związanych z tym operacjami czyszczenia kapitału,
- dynamiczny rozwój firm prowadzących nielegalne operacje finansowe w oazach podatkowych.

Eksperti Grupy Specjalnej ds. Przeciwdziałania Praniu Pieniędzy (FATF) przeprowadzili w 1998 r. badania pod względem atrakcyjności państw do uskuteczniania procederu prania pieniędzy. Według tych badań Polska nie została uznana za kraj atrakcyjny i na 21 grup została sklasyfikowana w 19 grupie²⁰. Ocena skali zjawiska prania brudnych pieniędzy w Polsce jest utrudniona ze względu na to, że wyniki badań są rozbieżne i do tego nie zyskują powszechnej akceptacji. Według badań Departamentu Stanu USA przeprowadzonych w 1998 r. w Polsce wyprano dochody o wartości 8 mld USD²¹. Z tym szacunkiem nie zgodził się Generalny Inspektorat Nadzoru Bankowego, który określił wartość pranych dochodów w Polsce na 5–6 mld zł²². Szacunkowe wyliczenia organizacji FATF wskazują natomiast, że zjawisko prania brudnych pieniędzy w Polsce formuje się na poziomie 3 mld USD rocznie. Podobne wyniki otrzymano w badaniach przeprowadzonych przez międzynarodową organizację pozarządową Transparency International, w których podano kwotę od 2,5 do 3 mld USD rocznie²³. Specjaliści obu tych organizacji jednogłośnie stwierdzają, że w Polsce znacznie więcej produkuje się brudnych pieniędzy, niż się ich pierze.

Zgodnie z obserwacjami Generalnego Inspektora Informacji Finansowej do najpopularniejszych obszarów prania pieniędzy należą²⁴:

¹⁷ W. Filipkowski, *Zwalczanie przestępczości zorganizowanej w aspekcie finansowym*, Kraków 2004, Zakamycze, s. 48–49.

¹⁸ J.W. Wójcik, *Przeciwdziałanie praniu pieniędzy*, s. 44.

¹⁹ J.W. Wójcik, *Pranie pieniędzy. Kryminologiczna ocena transakcji...*, s. 40–41.

²⁰ Tamże, s. 39.

²¹ W. Jasiński, *Przeciw szarej strefie. Nowe zasady...*, s. 33.

²² Z dniem 31 grudnia 2007 r. zlikwidowano Generalny Inspektorat Nadzoru Bankowego, jego kompetencje od 1 stycznia 2008 r. przejęła Komisja Nadzoru Finansowego.

²³ J. Grzywacz, *Pranie pieniędzy. Metody...*, s. 138–139.

²⁴ *Sprawozdanie Generalnego Inspektora Informacji Finansowej o realizacji ustawy z dnia 16 listopada 2000 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu w roku 2009*, Warszawa 2010, Ministerstwo Finansów.

- obrót złomem i surowcami wtórnymi,
- obrót paliwami,
- oszustwa i wyłudzenia,
- transakcje finansowe przeprowadzane przez nierezydentów,
- nieautoryzowany dostęp do rachunków bankowych.

Szczególne znaczenie dla określenia zjawiska prania brudnych pieniędzy na świecie mają badania i raporty FATF oraz innych organizacji międzynarodowych. Wspomniane badania atrakcyjności państw świata do prania brudnych pieniędzy przeprowadzone w 1998 r. przez FATF wskazują, że najbardziej atrakcyjne są: Luksemburg, Stany Zjednoczone, Szwajcaria oraz Wyspy Kajmana. Na kolejnych miejscach zostały sklasyfikowane: Austria, Holandia, Liechtenstein, Watykan, Wielka Brytania, Singapur, Hongkong, Irlandia i Bermudy. Badania te pozwoliły na wyznaczenie kierunku transferów brudnych pieniędzy pomiędzy regionami świata, wśród których szacuje się największe dochody z działalności przestępczej. Najaktywniejszymi kierunkami transferów finansowych w związku z praniem pieniędzy są tzw. szlaki europejskie, w których najważniejszymi są przepływy pomiędzy Wielką Brytanią a Szwajcarią, Niemcami a Luksemburgiem oraz pomiędzy Włochami a Watykanem. Łączna kwota transferów finansowych, dokonywanych w samej Europie, to 985 mld USD, przy 271 mld USD na szlaku pomiędzy Ameryką Północną a Europą, czy też 54 mld USD pomiędzy Ameryką Północną a Ameryką Środkową²⁵.

Kolejnym istotnym działaniem FATF było opracowanie 22 czerwca 2000 r. raportu dotyczącego identyfikacji państw i terytoriów niewspółpracujących z FATF. Raport zawierał tzw. czarną listę, którą tworzyły państwa niezaangażowane w zwalczanie prania pieniędzy²⁶. Czarna lista spełniła swoje zadanie, gdyż państwa wpisane na nią miały ograniczony dostęp do kapitału państw członkowskich FATF, co w konsekwencji oznaczało dla nich fatalne skutki ekonomiczne. Wszelkie transakcje z państwami wpisanymi na listę traktowano jako ewentualne operacje prania pieniędzy. Taka sytuacja mogła doprowadzić do całkowitego zakazu dokonywania wszelkich operacji finansowych z państwami z czarnej listy oraz podmiotami wywodzącymi się z tych terytoriów²⁷. W raporcie FATF z 22 czerwca 2000 r. w 15 państwach stwierdzono dogodne warunki do prania brudnych pieniędzy, czego skutkiem było wpisanie ich na czarną listę. Podkreślano, że wspomniana piętnastka posiada szkodliwe przepisy i dopuszcza się stosowania szkodliwych praktyk. Do tych państw zaliczono: Wyspy Bahama, Kajmany, Wyspy Cooka, Dominikę, Izrael, Liban, Liechtenstein, Wyspy Marshalla, Nauru, Niue, Panamę, Filipiny, Rosję, Saint Kitts i Nevis oraz Saint Vincent i Grenadyny. Obecnie na czarnej liście nie znajduje się żadne państwo, co świadczy o skuteczności działań podejmowanych przez FATF. Poza tym Grupa Specjalna 25 lutego 2009 r. wydała oświadczenie, w którym przedstawiła swoje obawy i wezwała wyszczególnione kraje do wdrożenia konkretnych środków w celu przeciwdziałania praniu pieniędzy. Tymi krajami były: Iran, Uzbekistan, Turkmenistan, Pakistan, Wyspy Świętego Tomasza i Książęca²⁸.

W światowym procederze prania brudnych pieniędzy swoją rolę pełni również Watykan, który został ułożony na 8. miejscu we wspomnianym rankingu FATF pod względem atrakcyjności państw dla pracy pieniędzy. O atrakcyjności Watykanu w tym

²⁵ W. Jasiński, *Przeciw szarej strefie. Nowe zasady...*, s. 167–171.

²⁶ *Report on Non-Cooperative Countries and Territories*, Financial Action Task Force, Paris, 22.06.2000.

²⁷ J. Grzywacz, *Pranie pieniędzy. Metody...*, s. 168.

²⁸ Financial Action Task Force, <http://www.fatf-gafi.org/dataoecd/18/28/42242615.pdf> [dostęp: 25 II 2009].

procederze świadczy treść ujawnionych archiwów prałata Renato Dardoziiego, byłego pracownika Banku Watykanu²⁹, który przez blisko 30 lat zajmował się watykańskimi finansami. Archiwa prałata wydał w 2009 r. dziennikarz Gianluigi Nuzzi w książce pt. *Vaticano S.p.A. (Watykan sp. z o.o.)*. Z publikacji jednoznacznie wynika, że w latach 90. XX wieku Bank Watykanu był zamieszany w proceder prania brudnych pieniędzy i przekazywanie politykom Włoch gigantycznych łapówek. Bank Watykanu znajduje się poza zasięgiem prokuratury i włoskiego nadzoru bankowego, co nie pozwoliło na udowodnienie winy beneficjentom łapówek. Ponadto Bank Watykanu na przełomie lat 80. i 90. miał utrzymywać tzw. Fundację Spellmana, czyli konto bankowe, z którego w nielegalny sposób wspierano włoskie partie polityczne, a także prowadzić zakamuflo- wane rachunki bankowe kilku mafiosów. Nie bez znaczenia jest fakt, że dochody Banku Watykanu pozostają tajne, choć rzekomo bank obraca kwotą 3 mld EUR³⁰.

Współpraca międzynarodowa w zakresie zwalczania procederu prania brudnych pieniędzy

Zjawisko prania brudnych pieniędzy jest nierozzerwalnie powiązane z działalnością międzynarodowych zorganizowanych grup przestępczych. W związku z tym walka z procederem, o którym mowa w niniejszym artykule, na terenie jednego państwa nie jest efektywna i bardzo trudna do przeprowadzenia. Co więcej, granice państw nie stanowią już dla grup przestępczych jakiegokolwiek bariery. Rozwój technologii informatycznych i Internetu pozwala przestępcom na przeprowadzanie operacji bankowych w skali globalnej. Wszystkie te czynniki sprawiają, że konieczne jest funkcjonowanie odpowiednich instytucji i organizacji na arenie międzynarodowej w celu skutecznej walki z procederem. Międzynarodowe standardy, ukierunkowane na przeciwdziałanie praniu pieniędzy, są niezbędne ze względu na to, że około 80 proc. czynności związanych z procederem ma charakter międzynarodowy. Ponadto inicjatywy międzynarodowe mają na celu uniknięcie sytuacji, w której w jednym państwie pranie pieniędzy jest zabronione pod groźbą kary, w innym natomiast nie podlega penalizacji³¹. Warto również wspomnieć, że aktywność organów państwowych, w tym także ustawodawczych, znacznie wzrosła po zamachach terrorystycznych z 11 września 2001 r., ponieważ środki finansowe, którymi sponsorowano działalność terrorystyczną, były wyprane w wyniku wielu operacji na rynkach finansowych całego globu³².

Pierwszą ważną instytucją mającą na celu, między innymi, zwalczanie procederu prania pieniędzy na skalę międzynarodową jest Bazylejski Komitet ds. Nadzoru Bankowego, utworzony przy Banku Rozrachunków Międzynarodowych w 1974 r. w Bazylei. Komitet zrzesza obecnie prezesów banków centralnych 27 najbardziej uprzemysłowionych państw świata w celu tworzenia i rozpowszechniania reguł skutecznego nadzoru bankowego oraz ułatwienia współpracy międzynarodowej w tym zakresie³³. Znamiennym dokumentem wydanym przez ten komitet była ogłoszona 12 grudnia 1988 r. *Deklaracja zaleceń dotyczących zapobiegania przestępczemu wykorzystaniu*

²⁹ Inaczej Instytut Dziel Religijnych [Istituto per le Opere Religiose – IOR].

³⁰ T. Bielecki, *Ciemne interesy Watykanu*, „Gazeta Wyborcza” z 6 sierpnia 2009 r.

³¹ J.W. Wójcik, *Pranie pieniędzy. Kryminologiczna ocena transakcji...*, s. 133.

³² J. Grzywacz, *Pranie pieniędzy. Metody...*, s. 141.

³³ Komisja Nadzoru Finansowego, http://www.knf.gov.pl/o_nas/wspolpraca_miedzynarodowa/organizacje/BCBS.html, [dostęp: 28 marca 2012].

systemów bankowych do celów prania brudnych pieniędzy. W Deklaracji Bazylejskiej wezwano instytucje finansowe do wzmożonej ostrożności i czujności wobec przestępstw finansowych i do wytwarzania skutecznych procedur mających na celu przeciwdziałanie praniu pieniędzy. Do najważniejszych zaleceń deklaracji zalicza się: obowiązek identyfikacji klientów i prowadzenie właściwej ich dokumentacji, współpracę z organami stojącymi na straży porządku prawnego, szkolenia personelu w zakresie rozpoznawania przypadków prania pieniędzy, a także przestrzeganie zasad właściwego rejestrowania zawieranych transakcji³⁴. Dokument nie ma charakteru prawnie wiążącego, zalecenia w nim zawarte to tzw. dobre praktyki, które powinny być uwzględnione przez instytucje finansowe w celu zapobiegania praniu pieniędzy. Tak więc deklaracja ma formę zaleceń, które urzędy nadzoru bankowego powinny narzucić podległym instytucjom jako tzw. dobrą praktykę bankową. Komitet Bazylejski podejmował wiele innych inicjatyw, dążąc do przeciwdziałania procederowi, a standardy przez niego wypracowane miały znaczny wpływ na treść *Dyrektywy 2005/60/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 26 października 2005 r. w sprawie przeciwdziałania korzystaniu z systemu finansowego w celu prania pieniędzy oraz finansowania terroryzmu*, szczególnie w zakresie identyfikacji klientów.

Kolejną organizacją międzynarodową przeciwdziałającą procederowi prania pieniędzy jest Organizacja Narodów Zjednoczonych, która najwcześniej podjęła działania i inicjatywy w tym zakresie. Organizacja podjęła walkę zarówno z przestępczością narkotykową, która jest jednym z głównych źródeł brudnych pieniędzy, jak i bezpośrednio z samym procederem ich legalizacji. Kluczowym dokumentem ONZ jest podpisana w Wiedniu *Konwencja Narodów Zjednoczonych o zwalczaniu nielegalnego obrotu środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi* z 20 grudnia 1988 r., zwana konwencją wiedeńską. Konwencja ta stanowiła punkt zwrotny w walce z praniem brudnych pieniędzy, gdyż jako pierwsza wprowadziła penalizację tego procederu oraz konfiskatę nielegalnych korzyści, a więc stworzyła instrumenty prawne stanowiące podstawowe narzędzia do walki z zorganizowanymi grupami przestępczymi³⁵. Zgodnie z konwencją zasadniczy zakres działań ograniczających proceder prania pieniędzy dotyczy ścigania wszelkich poczynań ukierunkowanych na legalizację brudnych dochodów oraz kładzie nacisk na potrzebę współpracy międzynarodowej w zakresie ścigania tego przestępstwa. Dokument określa także zasady usprawniające proces międzynarodowego ścigania karnego oraz postuluje, by tajemnica bankowa nie tworzyła zbędnych przeszkód w toczącym się postępowaniu karnym.

Innym ważnym dokumentem ONZ jest *Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej* ogłoszona 12 grudnia 2000 r. w Palermo. Warto wspomnieć, że została ona opracowana z inicjatywy i pod przewodnictwem Polski. Ratyfikacja dokumentu wiąże się z obowiązkiem podjęcia określonych środków wymierzonych w przestępczość zorganizowaną, takich jak: uznanie za przestępstwo oznaczonych czynów, ustalenie warunków ekstradycji, świadczenie wzajemnej pomocy prawnej i współpracy pomiędzy organami stojącymi na straży porządku prawnego czy doszkalanie kadry urzędniczej. W tym zakresie treść dokumentu jest zbliżona do konwencji wiedeńskiej, łączy jednak pranie pieniędzy z pokaźnie większą gamą wszelkiego rodzaju przestępstw. Istotne jest także to, że konwencja ustanowiła odpowie-

³⁴ B. Bieniek, *Pranie pieniędzy w prawie międzynarodowym, europejskim oraz polskim*, Warszawa 2010, Wolters Kluwer, s. 58.

³⁵ J. Grzywacz, *Pranie pieniędzy. Metody...*, s. 158.

działność karną, cywilną lub administracyjną osób prawnych z racji ich uczestnictwa w popełnianiu poważnych przestępstw z udziałem zorganizowanych grup przestępczych. Zgodnie z konwencją środkiem zwalczania prania pieniędzy jest kompleksowy reżim regulacyjny i nadzorczy dla sektora finansowego, jego instrumentami są zaś: właściwa identyfikacja klientów, poprawne prowadzenie dokumentacji oraz informowanie o podejrzanych transakcjach. Według J. Grzywacza dokument ten jest jednym z pierwszych, w którym na tak szeroką skalę zaznaczono problem międzynarodowej przestępczości zorganizowanej i połączony z nią proceder prania brudnych pieniędzy³⁶.

Jedyną organizacją międzynarodową, powołaną wyłącznie w celu zwalczania procederu, jest wielokrotnie wspomniana Grupa Specjalna ds. Przeciwdziałania Praniu Pieniędzy (FATF). Grupa składa się obecnie z 34 stałych członków, z wyłączeniem Polski, 8 członków stowarzyszonych, a także licznej grupy obserwatorów, do której należą chociażby Europol czy Eurojust³⁷. W ramach organizacji funkcjonują trzy zespoły robocze: pierwszy zajmuje się rozwiązywaniem problemów prawnych, drugi – sprawami finansowymi, trzeci – kontaktami i sporami zagranicznymi. FATF zbiera się co pięć lat w celu rozważenia zasadności swojego dalszego istnienia.

Działalność organizacji, funkcjonującej od 1989 r., polega na organizowaniu i udzielaniu potrzebnego wsparcia dla wszelkich przejawów walki z legalizacją brudnych pieniędzy i finansowaniem terroryzmu. Pomóc w tym mają prowadzone przez FATF badania mające na celu poznanie procederu i wypracowanie skutecznych metod jego zwalczania. Poza tym grupa sporządza raporty w celu określenia obecnych i prognozowanych zagrożeń dla systemów finansowych, a także wydaje tzw. zalecenia. Istotnym krokiem organizacji zmierzającym do przeciwdziałania praniu pieniędzy było utworzenie omawianej czarnej listy państw i terytoriów niewspółpracujących w realizacji statutowych zadań FATF. Do podstawowych zadań tej organizacji należy również upowszechnianie wiedzy na temat prania pieniędzy, a także wspieranie i monitorowanie swoich członków w implementacji tychże zaleceń. Z perspektywy prawa międzynarodowego prace FATF nie stanowią prawnie wiążących umów, a sama grupa nie może egzekwować wydawanych zaleceń. Organizacja jest niezależna politycznie, a skuteczność jej działania wynika z posiadanego autorytetu merytorycznego i wywierania odpowiedniego nacisku na poszczególne państwa³⁸.

Do kluczowych osiągnięć grupy w zwalczaniu międzynarodowego procederu prania pieniędzy należy raport utworzony w 1990 r., określony mianem 40 zaleceń FATF. Jego treść pozostaje pod silnym wpływem konwencji wiedeńskiej z 1988 r. oraz zaleceń Bazylejskiego Komitetu ds. Nadzoru Bankowego. Generalnie, zalecenia mają na celu wzmocnienie systemów prawnych poszczególnych państw, zwiększenie roli systemu finansowego w walce z procederem, a także intensyfikację współpracy międzynarodowej w omawianym zakresie. Zalecenia FATF składają się z czterech części, a każda z nich odnosi się do odrębnych zagadnień dotyczących celów statutowych. Część A traktuje o konieczności penalizacji prania brudnych pieniędzy i możliwości konfiskaty narzędzi i mienia powiązanych z procederem, co ma na celu wzmocnienie systemów prawnych poszczególnych państw. W tym zakresie treść pierwszej części jest zbliżona do postanowień zawartych w konwencji wiedeńskiej i konwencji z Palermo. Części B i C odnoszą

³⁶ Tamże, s. 158.

³⁷ Financial Action Task Force, <http://www.fatf-gafi.org/pages/aboutus/membersandobservers/>, [dostęp: 30 kwietnia 2012].

³⁸ J. Grzywacz, *Pranie pieniędzy. Metody...*, s. 165.

się do zwiększenia znaczenia systemu finansowego w walce z procederem, co ma być osiągnięte poprzez zachowanie należytej staranności w obsłudze klientów, przechowywanie rejestrów transakcji czy powiadamianie o podejrzanych transakcjach. W tej części określono również niezbędne środki, które są stosowane w przypadku państw nie stosujących się do zaleceń FATF albo stosujących się do nich w niezadowalającym stopniu. Część D dotyczy współpracy międzynarodowej, która ma polegać na wzajemnej pomocy prawnej czy też współdziałaniu w sprawach związanych z ekstradycją. Według B. Bieniek zalecenia FATF można uznać za minimalne standardy konieczne do rozpoczęcia zwalczania procederu, a ich opracowanie przez FATF wniosło ogromny wkład w przeciwdziałanie praniu pieniędzy na świecie³⁹.

Zakończenie

Proceder prania brudnych pieniędzy już wielokrotnie stanowił przedmiot badań naukowych uwzględniających jego wielopłaszczyznową strukturę. O znaczeniu problemu świadczy obszerna literatura dotycząca omawianego zagadnienia. Analizowano aspekt prania pieniędzy jako zjawiska życia gospodarczego, które wywołuje negatywne konsekwencje makroekonomiczne, a także poddawano ten proceder badaniom jurystycznym sprowadzającym się do objaśniania podstaw obowiązującej w tym zakresie regulacji kodeksowej. Co więcej, rozważania poszerzano również o ujmowanie istoty kryminologicznej i analizowanie badań kryminalistycznych przeprowadzanych w związku z poznanymi przypadkami prania brudnych pieniędzy.

W budowaniu polskiego systemu zwalczania procederu na szczególną uwagę zasługuje analiza ustawodawstwa w kontekście jej dostosowania do standardów Unii Europejskiej. Zmiany w polskim prawodawstwie rozpoczęły się od nowelizacji Prawa bankowego w 1992 r., przez penalizację prania pieniędzy na podstawie *Ustawy z dnia 12 października 1994 r. o ochronie obrotu gospodarczego i zmianie niektórych przepisów prawa karnego*, aż po wprowadzenie w życie *Ustawy z dnia 16 listopada 2000 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu*. Niezmiernie istotne w tym względzie było również powołanie profesjonalnej jednostki wywiadu finansowego – Generalnego Inspektora Informacji Finansowej, a także znowelizowanie art. 299 kodeksu karnego, co pozwoliło na wprowadzenie europejskich standardów do polskiego systemu zwalczania procederu. Korzystnie należy ocenić nowelizację polskiej ustawy o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu z 2009 r., w której do nowych narzędzi walki z praniem pieniędzy zaliczono kary finansowe nakładane na instytucje niewywiązujące się z nałożonych obowiązków. Jest to pozytywny sygnał wzrostu zaangażowania organów państwowych w walkę z legalizacją brudnych dochodów.

W obecnych czasach należy dostrzec, że przestępczość zorganizowana zatacza coraz szersze kręgi, a organy ścigania wielu krajów świata nie dysponują wystarczającymi środkami na jej ograniczenie. Dlatego sposobów zwalczania prania pieniędzy należało szukać poza samymi organami ścigania. Tak więc dobrze się stało, że systemy przeciwdziałania procederowi polegają obecnie na włączeniu do nich wielu instytucji finansowych, a także innych podmiotów, dzięki którym jest możliwe wykrycie przestępstwa. Ma to nastąpić w postępowaniu zgodnym z założeniem, że zwalczanie procederu zaczyna się od wykrycia nielegalnych źródeł dochodów do ustalenia sprawy i w konsekwencji przestęp-

³⁹ B. Bieniek, *Pranie pieniędzy w prawie międzynarodowym...*, s. 63.

stwa bazowego. W praktyce wiąże się to z działaniem instytucji obowiązanych i jednostek współpracujących, które wykonywanie swojego zadania rozpoczynają od ujawniania przypadków nadmiernie wydawanych pieniędzy, aż do ustalenia sprawców przestępstwa. Wszystkie te etapy mieszczą się w ramach czynności proceduralnych tych jednostek i następują przy udziale Generalnego Inspektora i jednostek współpracujących.

Oprócz współpracy jednostek obowiązanych z polską jednostką wywiadu finansowego, bardzo ważną rolę w zwalczaniu omawianej przestępczości odgrywają wewnętrzne regulacje banków i innych instytucji finansowych. Do najistotniejszych środków zapobiegawczych zalicza się program „Poznaj swojego klienta”, który ogranicza wykorzystanie tego typu instytucji do przeprowadzania podejrzanych transakcji, a także umożliwia zbieranie danych o klientach i ich operacjach, które mogą okazać się pomocne w razie ewentualnego procesu karnego. Niestety, często zwraca się uwagę na to, że instytucje obowiązane nie dysponują w ogóle odpowiednimi procedurami zmierzającymi do ograniczenia proceduru, albo procedury te są wadliwe lub niekompletne ze względu na brak jakichkolwiek odgórnych wytycznych w tym zakresie. Dodatkowo, z racji obecnego kryzysu finansowego panującego na świecie, omawianych instytucji nie stać na prowadzenie szkoleń dotyczących typowania transakcji podejrzanych ani na podejmowanie innych działań zmierzających do zwalczania proceduru. Co więcej, ustawodawca, nakładając na instytucje finansowe coraz to nowe i bardziej skomplikowane obowiązki rejestracyjne i identyfikacyjne, nie do końca uwzględnił warunki i środowisko, w których one działają, a także nie dostosował wprowadzanych obowiązków do ich roli ustrojowej i specyfiki funkcjonowania.

Aby mówić o skutecznym systemie przeciwdziałania praniu pieniędzy, należy mieć świadomość, że pracownicy instytucji obowiązanych muszą posiadać wysokie kwalifikacje, dysponować wiedzą specjalistyczną i ciągle zdobywać nowe doświadczenie w omawianym zakresie. Tymczasem, podczas analizy i oceny katalogów podejrzanych transakcji ujawniają się liczne błędy i uchybienia. Dochodzi również do popełniania pomyłek w rejestrach transakcji lub, co gorsza, w ogóle nieprowadzenie tego typu rejestrów przez instytucje finansowe. Przyczyną tych negatywnych aspektów systemu jest między innymi niewyszkolona kadra pracownicza instytucji, w której brakuje specjalistów z zakresu prawa karnego, cywilnego, bankowego, podatkowego, ubezpieczeniowego i innych. W przewyżczeniu tego zjawiska nie pomaga również fakt, że analizowane katalogi podejrzanych transakcji cechują się złożonością i obszernością, a do tego dochodzi brak metodyki ułatwiającej ich stosowanie. Zorganizowane grupy przestępcze poprzez zatrudnianie najlepszej klasy specjalistów nie mają problemów w poruszaniu się w tej złożonej materii.

Warto zwracać uwagę na tak aktywnie rozwijające się nauki, jak kryminologia czy kryminalistka, które mogą wnieść wiele pozytywnych składników w rozpoznawanie i zwalczanie proceduru. Należy wreszcie zauważyć, że walka z praniem pieniędzy praktycznie nie ma końca. Jest to w pewnym sensie „wyścig zbrojeń” pomiędzy przestępcami, charakteryzującymi się wielką kreatywnością we wprowadzaniu nowych metod prania pieniędzy, a organami państwa dysponującymi określonymi instrumentami prawnymi. Tutaj rodzi się pytanie, w jakim stopniu państwowe mechanizmy tej walki nadążą za działaniami przestępców, ponieważ od tego zależy skuteczność całego systemu zwalczania proceduru prania brudnych pieniędzy.